

Səbinə Arif qızı Səmədova⁴⁹
**CİRCİ ZEYDANIN “HARUNUN BACISI ABBASƏ” ROMANININ
İDEYA-MƏZMUN XUSUSİYYƏTLƏRİ**

Giriş. Biz ilkin Abbasilərin geniş miqyasda təsvirinə XIX əsrin sonlarında yaranmış ərəb bədii nəsrinin tarixi roman janrında yazılmış nümunələrində daha çox rast gəlirik. Qeyd etmək lazımdır ki, «XIX əsrdə Avropa xalqlarının ədəbiyyatında öz inkişafının zirvəsinə çatmış, neçə-neçə bədii söz korifeyinə ölməz əsərlər yaratmağa imkan vermiş roman janrı böyük bir ədəbi-mədəni hadisə kimi həmin əsrin ortalarından başlayaraq, müsəlman xalqlarının ədəbi-mədəni həyatına, o cümlədən də ərəb ədəbiyyatına daxil olur və özünün ilk əks-sədasını Misir və Suriyada verir» [1, s. 6].

Tədqiqata cəlb etdiyimiz Circi Zeydanın “Abbasə uxt-ər-Rəşid” (Harunun bacısı Abbasə) romanı istər əsərdə bəhs olunan dövrün tarixi reallıqlarının təsvir edilməsi, istərsə də ərsəyə gəlmiş dövrün tarixi şəraiti ilə uzlaşması baxımından Misir ədəbiyyatının əsas istiqamətlərini, xarakterini, xüsusiyyətlərini özündə əks etdirmək baxımından böyük maraq doğurur. Romanda təsvir edilən tarixi hadisələr və maraqlı süjet xətti əsəri müxtəlif prizmalardan təhlil etməyə imkan verir.

İlkin Abbasilərin cah-cəlalı həyatına geniş yer verən Circi Zeydan, xəlifələrin özlərinə yaxın saydıqları şəxsiyyətlərdən biri o dövrün tanınmış şairi Əbu-l-Ətəhiyədən də bəhs edir. Əsərdə əsas, aparıcı yerlərdən birini tutan Əbu-l-Ətəhiyə yazıçının təhkiyəsində xəlifə Harun ər-Rəşidi qəflət yuxusundan ayıldan personaj kimi oxucunun diqqətinə təqdim edilir.

Dövrünün qüdrətli bədii şer ustadı kimi tanınan, fitri istedad sahibi olan Əbu-l-Ətəhiyə mədhiyyələrinin müqabilində istər xəlifələrdən, istərsə də saray əyan-əşrəflərindən yüksək miqdarda pul alsada, təbiətən çox acgöz və xəsis adam idi. Bu acgözlük onu möhkəm tamahkarlığa, nə vasitə iləsə var-dövlət, sərmayə yığmağa və beləliklə də, ləyaqətini alçaltmağa gətirib çıxartmışdı. Məhz buna görə də C.Zeydan bu romanın fabulasını məhz onun bu acgözlüyünün bünövrəsi üzərində qurmağa nail olmuş və onun bu acgözlüyündən bir bədii üsul kimi istifadə etməklə çox oxunaqlı bir roman yaratmışdır.

Yazıçı Harunun bacısı Abbasə ilə Cəfər Bərməkinin sevgi macərəsinin açılmasında Əbu-l-Ətəhiyənin məhz bu tamahkarlığından bir vasitə kimi istifadə etmişdir.

Əsas hissə. Roman VIII əsrin ikinci yarısında, daha doğrusu, 762-ci ildə Xəlifə əl-Mənsur tərəfindən əsas qoyulmuş və tarixə “Mədinət əs-Sələm” (“Sülh şəhəri”), “Mədinət əl-mudəvvara və-l-munəvvara” (“Dairəvi, nurlu şəhər”), “Mədinət əl-Mənsur” (“Mansurun şəhəri”) kimi adlarla daxil olmuş Bağdad şəhərinin təsviri ilə başlayır.

Beləliklə, yığdığı sərvəti xərcləməyən, tənha həyat keçirən, Mehdiyin cariyəsi Otbənin onun məhəbbətini rədd etməsindən sonra şeir yazmaqdan imtina edən və zühdiyyətə qurşanan Əbu-l-Ətəhiyə günlərin birində valiəhd əl-Əminin kefi məclisində iştirak edərkən gələcək cavan xəlifənin öz şəxsi vəzirinə qul taciri, yahudi Fənhasdan pul ilə onun üçün bir neçə cavan, ağrəngli müğənni qızlar alıb gətirməsi tapşırığını verdiyini eşidir. Bu tapşırığın ona öz sərvətini artırmaq üçün böyük imtiyazlar verəcəyini zənn edərək, belə fürsəti əldən verməməyə çalışır. Çünki qul taciri Fənhas onunla çox yaxın idi. Ona görə də Əbu-l-Ətəhiyə dərhal elə gecə ikən məclisdən çıxıb Fənhasın evinə tələsir ki, səhər Əminin vəziri onun yanına gələndə kimi Fənhası tək-cə tuta bilsin və ona müğənni qızları baha qiymətə satmasını söyləsin. Çünki belə olan təqdirdə əlavə pul ona – Əbu-l-Ətəhiyəyə qalacaqdır. O bilirdi ki, Əmin neçəyə satılsa da, o qızları almaq əmrini vermişdir. Lakin Əminin qəsr Dəclənin bir tərəfində, Fənhasın evi isə həmin çayın digər tərəfində yerləşdiyi üçün Əbu-l-Ətəhiyə çayı bu üzədən o üzə keçmək üçün sonuncu bərəyə çata bilmir. O çayın sahilinə çatanda sonuncu bərənin artıq sahilədən uzaqlaşdığını görür. Əbu-l-Ətəhiyə bundan çox kədərlənir, çünki bir neçə an gecikməsi onun sərvətdən məhrum olması ilə nəticələnirdi. Ona görə də məyus-məyus sahilə dayanıb axşamın qaranlığında Dəclənin sakit axan sularına tamaşa edir...

...Əbu-l-Ətəhiyə özünün xəyal aləmində ikən birdən axşamın toranlığında onun qarşısında içərisində beş-altı yaşlarında iki oğlan uşağı, bir qadın və bir kişi olan kiçicik qayıq dayandı. Qayıqçı Əbu-l-Ətəhiyəni təxmini tanıdığı üçün ona rəhmi gəlir və onu da götürüb o biri sahilə tərəf üz tutur. Əbu-l-Ətəhiyə bu təsadüfə çox sevinir və ona görə də yolda geyimlərindən Bağdad əhlinə oxşamayan, bağdadlılardan daha çox Hicaz-Nəcd əhlinə oxşayan bu uşaqlarla, bu kişi və qadınla söhbət etməyə nə qədər cəhd göstərsə də, onlar Əbu-l-Ətəhiyəyə məhəl qoymurlar [3, s. 18-21].

...Qayıq o biri sahilə yan alanda artıq gecədən xeyli keçdiyi üçün sərnəşinlər qayıqdan düşüb özlərinə lazım olan istiqamətə üz tuturlar. Əbu-l-Ətəhiyə isə ağır-ağır Fənhasın evinə yollanır. Lakin Əbu-l-Ətəhiyə Fənhasın evinə çatanda gözlərinə inanmır, çünki bayaqki adamların zəif lampa işığında Fənhasın evinə girdiklərini görür. Və dərhal da belə zənn edir ki, həmin adamlar o uşaqları Fənhasa satmağa gətiriblər. Ancaq bu Əbu-l-Ətəhiyənin müəyyən dərəcədə marağına səbəb olsa da, bu gələnlərin üzünə qapı açan əli fənərli bir qadının boy-buxunu onun bircə anda ürəyinin döyünməsinə, həyəcanının artmasına səbəb olur. Əbu-l-Ətəhiyə ömrünün bu çağlarını zühdiyyətdə – inzivada keçirsə də, bu qadının gərdən çəkib dayanması, zəif fənər işığında belə cazibədar görkəmi Əbu-l-Ətəhiyənin könül quşunu pərvazlandırır... Şairi fikir-xəyal götürür. Ona elə gəlir ki, bu qadını qabaqlar haradasa görmüşdür. O, xeyli düşündükdən sonra həmin qadını vaxtilə bir könlükdən min könlüklə vurulduğu Otbəyə oxşadır. Əbu-l-Ətəhiyə bu qənaətə gələr-gəlməz qonağın: «Otba, biz uzaq yoldan gəlmişik, xanım buradadırmı?» - deyər soruşması onu tam əmin edir ki, bu gecə qaranlığında ondan beş-on metr aralıda dayanan bu gözəl qadın onun gəncliyində dərin bir məhəbbətlə sevdiyi, hüsnünə, camalına lirik şeirlər qoşduğu, vüsali ilə alışıb-yandıdığı xəlifə Mehdiyin cariyəsi Otbədir.

⁴⁹ AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun elmi katibi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent sabina.salimova.77@mail.ru

O yadına salır ki, Mehdiyin sağlığında şeir yazıb xəlifədən bu cariyəni ona ərə verməsini xahiş etsə də, cariyə bu dövəti qəbul etməmiş və «Məni cürdək satana və şeir cütdəyənmə vermək istəyirsən?» - deyər xəlifəyə öz etirazını bildirmişdi. Xəlifə Mehdi isə bu cavabdan sonra Əbu-l-Ətəhiyəyə qıza bir daha «təşbib» yazmamağı məsləhət görmüşdü... [4, s. 18-21].

İndi bu gözlənilməz, təsadüfi hadisə, üstündən uzun illər keçməsinə baxmayaraq, onun keçmiş həyatının nisgilli xatirələrini yada salır. Məhz həmin hadisədən sonra zuhdiyyətə meyl edən, şeir yazmaqdan demək olar ki, tamamilə imtina edən və bunun üstündə Harunun onu «eni və uzununu beş qarış» olan bir yerdə zindana belə salmasına dözən Əbu-l-Ətəhiyənin təbi yenidən cüsa gəlir, köhnə, qaysaq bağlamış məhəbbət yaraları yenidən sızıltı verməyə başlayır. İndi onu gələn musafirlərdən daha çox Otbənin bu evə necə gəlib çıxması, yad kişinin hansı xanımı soruşması daha çox maraqlandırır, onu müsafirlərin sirrindən daha tez agah olmağa vadar edir.

Otbə gələnləri içəri apardıqdan sonra Əbu-l-Ətəhiyə gərgin maraq və həyəcan içərisində qarıya yaxınlaşır və Fənhasın nökrinə özünü Fənhasın dostu kimi təqdim edərkən ağasını çağırmasını xahiş edir. Nökər ağasının artıq yatdığını və onu yuxudan oyatmağın namünasib olduğunu söylədikdə Əbu-l-Ətəhiyə artıq evinə qayıtmağın mümkün olmadığını bildirir və nökrədən səhərə qədər onu bir yerdə rahatlatmağı rica edir. Nökər onu bir otağa gətirib yatmaq üçün yer düzəldir və özü də çıxıb yatmağa gedir... Lakin bir müddət keçəndən sonra Əbu-l-Ətəhiyə qonşu otaqdan qadın, uşaq səsini eşidir və maraqlanıb qapının deşiyindən içəri nəzər salır. O, qərribə bir mənzərənin şahidi olur. O görür ki, bayaqkı uşaqlardan hər birinin başı kübar geyimli bir xanımın dizləri üstündədir. Qadın uşaqların başını sıgallaya-sıgallaya Otbə ilə nəsə kədərli-kədərli söhbət edir. Maraq Əbu-l-Ətəhiyəni ağışuna alır. O, nəfəsini dərmədən bu səhnəyə qulaq verdikdə qadınların arasında olan bu söhbəti eşidir.

- Otbə, qəlbim mənə deyir ki, mən bu uşaqları axırıncı dəfə görürəm.

- Xanım, muazu billah de! Sən onları əvvəllər olduğu kimi yenə də görəcəksən. Riyaş nə vaxt istəsən, onları sənənin yanına gətirəcək. Eh, kaş elə olaydı ki, sən öz hüriyyətinə qazanaydın və onlar da həmişəlik sənənin yanında qalaydılar.

- Eh, Otbə, sən xülya deyirsən! Sən məgər bilmirsənmi ki, bizim düşmənimiz əlində mütləq hakimiyyət olan bir mustəbiddir. O öz kefində damağındadır. Özü nə istəyir edir, başqasının isə acından, susundan ölməsini, şam kimi əriyib yox olmasını istəyir. O, rəhmsiz, insafsız, şəfqətsiz, mərhəmət hissindən uzaq olan bir adamdır. Onu öz şəhvetindən başqa heç nə düşündürmür.

- Xanım, bu kişilərin adətidir. Onlar hökm sahibidirlər, özlərini qadının ağası sayırlar. Onlar üçün hər şey məqbuldur. Qadına isə məmnudur. Kişi bir neçə qadına evlənə bilər. İstər cariyə olsun, istərsə də kənz. Ancaq qadına onun könlünə yatdığı, sevdiyi adama ərə getməsinə icazə verməzlər.

- Yox, Otbə! Kişilər arasında mənim qardaşımın etdiyindən çox bir şey edən, bir iş görəni yoxdur. Qadınlar arasında mənim kimi müsibətə düşən qadın yoxdur. Özü məni məclisə gətirib bir kişi ilə tanış elədi, onu mənə sevdirdi və məni ona nişanladı. Sonra isə bunu mənə qadağan etdi. Ancaq özünün sarayında ağ, sarı, cəhray, qarabuğdayı, əsmər, qara rəngli rum, türk, fars, hind qadınları vardır.

- Yəqin bunu ona görə edir ki, vəzirin əsli-nəsəbi yoxdur. Axı, o mövladır.

- Otbə, qafil olma! Məgər, cariyə mövladan yaxşıdır? O, özü əsli-nəsəbi olmayan cariyələrlə evlənir, onlardan uşağı olur, uşaqları vəliəhd təyin edir. Nə üçün təkcə Zibeydə ilə kifayətlənmədi? Yox, o öz şəhvetinin quludur. Mənim isə izdivacıma razılıq verdiyi halda, evlənməyə qoymadı. Bizi xəyanətə sürüklədi. İndi qorxuram ki, bizim bu sirdən kimsə hali olmuş ola. Qəsəm olsun o bir Allaha ki, bu sirri qardaşıma deyəcək adam olarsa, onun həyatı təhlükədən qurtulmayacaq" [4, s. 31-32].

Beləliklə, hər bir künc-bucağında min bir sirr gizləyən Bağdad həmin gecə öz bətnindəki növbəti bir sirri açmalı olur. Bu sirr Fənhasın evində Əbu-l-Ətəhiyə tərəfindən aşkarlanır. Burada bir qədər uzun görünən bu dialoqdan Abbasilər dövrünün, eləcə də xilafət həyatının, islam mühitinin, ərəblərin, o cümlədən Qüreyş adət-ənənəsinin çox sahələri açılır. Əbu-l-Ətəhiyəyə bu dialoqdan aydın olur ki, onun sevdiyi Otbə ilə söhbət edən kübar qadın xəlifə Harun ər-Rəşidin bacısı Abbasə, onun sevdiyi adam isə vəzir Cəfər əl-Bərməkidir. Axşamdan bəri şairin marağına səbəb olan iki oğlan uşağı isə Abbasənin Cəfər Bərməkiddən doğulan qeyri-qanuni uşaqlarıdır. Danışıqdan Əbu-l-Ətəhiyə belə anlayır ki, onlar bu otağı, sən demə, bir neçə saatlığa icarəyə götürüblər. Və onlar artıq vaxtın başa çatdığı üçün getməyə hazırlaşdıqları bir zamanda Abbasə qəflətən yıxılıb özündən gedir. Otbə dərhal su dalınca qaçanda qapıda Əbu-l-Ətəhiyə ilə rastlaşır və onları pusduğunu görür. Onu dərhal tanıyan Otbə evin keşikçisinə tapşırır ki, Əbu-l-Ətəhiyəni tutub səhərə kimi saxlasın.

...Səhər açılarda vəliəhd Əminin vəziri Fəzl ibn Əbi Rəbiə Fənhasın evinə gələndə Əbu-l-Ətəhiyəni orada görür. Əbu-l-Ətəhiyə Cəfər Bərməkinin adamları gələncən özünü Fəzl ibn Əbi Rəbiənin üstünə atır, qəziyyəni ona danışır və onu ölümdən qurtarmasını xahiş edir... Burada bir məqamı qeyd edək ki, Fəzl özü ərəb olduğu eləcə də, fars Cəfər Bərməki ilə düşmən olduğu üçün Əbu-l-Ətəhiyəni götürüb özü ilə aparır və Əbu-l-Ətəhiyədən yolda sirrini məğzini öyrənir. Ona görə də Cəfər Bərməkiddən yaxa qurtarmağın məqamı çatdığı üçün o, Əbu-l-Ətəhiyəyə bir şeir yazdırır və həmin şeiri Zibeydə vasitəsilə Harunun yataq otağına atdırır. Abbasə isə öz növbəsində məsələni Cəfər Bərməkiyə xəbər verir. Ancaq Cəfər Əbu-l-Ətəhiyəni məhv etməzdən əvvəl özü tələyə düşür. Bu məqamda Cəfərin əleyhdarları çox fəal hərəkət edirlər. Onların Əbu-l-Ətəhiyəyə yazdırıb Harunun yataq otağına atdırdıqları şeir parçasını Harun oxuyur. Həmin şeirin mətni belədir:

و من إليه الحل والعقد
مثلك ما بينكما حد
و أمره ليس له رد

قل لا مین الله في أر ضه
هذا ابن يحيي قد غدا ما لكا
أمرک مردور بامرہ

فرس لها مثلا و لا الهند
و تربها العنبر و الند
ملكك ان غيبك اللحد
الا اذا ما بظر العبد

و قد بني الدار التي ما بني آل
الدر و الباقوت خصباءها
و نحن نخشي انه وارث
و لن يباهي العبد اربابه

Allahın yerdəki mömin bəndəsinə (Harun ər-Rəşidə)
Və onun özünə dost, yaxın hesab etdiyi kəslərə də:
Bu ibn Yəhyə (Cəfər Bərməki) artıq sənin kimi sərvət,
mal sahibidir. Aranızda elə bir fərq yoxdur.
Sənin əmrin onun əmrindən asılıdır.
Onun əmrinə isə qanun-qadağa yoxdur.
O belə bir saray tikdirib ki, ondan əvvəl nə fars,
nə də hindli belə bir saray ucaltmayıbdır.
O sarayın döşəməsi inci və yaqutdandır,
Torpağı isə mişkü-ənbər qoxusu verir.
Bizim qorxduğumuz odur ki, o sənə varis olacaqdır
Sən qeyb olub qəbrə qoyulandan sonra.
Bir qul ki, ağasının yaxşılığını qiymətləndirməsin
Onda ondan sədaqət gözləmək olarmı? [4, s. 168].

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, hicri 1300-cü ildə Konstantinopolda (İstanbulda) əski əlifbada türkçə buraxılmış «Harun ər-Rəşid» [5] adlı balaca bir kitabçada bu şeirin müəllifinin naməlum bir şəxs olduğu göstərilir. Circi Zeydanın bu romanında isə həmin şeirin müəllifinin Əbu-l-Ətəhiyə olduğu qeyd olunur [4, s. 210].

Əbu-l-Ətəhiyənin bu şeiri Harunu sanki qəflət yuxusundan ayıldır və Harun bu şeirdə söhbətin Cəfər Bərməkidən getdiyini çox yaxşı dərk edir və özü ilə daxili monoloqunda etiraf edir ki, həqiqətən də, o, Cəfər Bərməkiyə çox böyük səlahiyyət vermişdir. Harun aydın dərk edir ki, onun biganəliyindən istifadə edən Cəfər Bərməkinin xilafətdə son dövrlərdə nüfuzu çox güclənmiş və dövlətin, sarayın işlərinə ondan çox müdaxilə etməyə başlamışdır. Buna görə də, o bu şeiri hansı şairin yazdığını bilmək məqsədilə dərhal bir şənlik məclisi düzəldir və oraya tanınmış müğənni və şairləri dəvət edir. Müğənnilər mahını oxuyur, şairlər isə xəlifənin tələbi ilə son dövrdə yazdıqları şeirlərdən parçalar deyirlər. Növbə Əbu-l-Ətəhiyəyə çatanda o son günlər vaxtını zühdiyyətdə keçirdiyini və şeir yazmadığını söyləyir. Lakin Harun təkid edəndə o, birdən Harundan «aman» istəyir. Harun ona «aman» verəcəyini vəd edir. Bu zaman Əbu-l-Ətəhiyə son günlərdə yazdığı bir şeirin son beytlərini deyir: «Biz qorxuruq ki, sən qəbrə qoyulanda o, sənin mülkünə tam sahib olsun», - deyəndə Harun yadına salır ki, bu beytlər ona göndərilən şeirdə var idi. Ona görə də o, şeirin müəllifinin Əbu-l-Ətəhiyə olduğunu tam yəqin edir və üstünü vurmada bütün məclis iştirakçılarını mükafatlandırır, o cümlədən də Əbu-l-Ətəhiyəni. Məclis dağılandıqdan sonra isə o, Əbu-l-Ətəhiyəni saxlayıb ondan sorğu-sual edir. Əbu-l-Ətəhiyə Cəfərin hərəkətləri barədə bildiklərini ona deyir və Harunu ayıq edir ki, Cəfər Bərməki Harunun zindana saldığı bir ələvini özbaşına zindandan buraxdırmışdır və ölkədə, demək olar ki, qiyam hazırlayır. Doğrudan da, bu işdən xəbəri olmayan xəlifə içəridə vəzirin belə hərəkətlərinə bərk qəzəblənir. Lakin özünü o yerə qoymayıb, Əbu-l-Ətəhiyəni inandırır ki, Cəfər cürət edib belə işləri tək görə bilməz. Ələvinin onların xilafətinə elə bir xətər yetirə bilməyəcəyindən əmin olduğu üçün o özü vəzirə ələvini buraxdırmaq əmrini vermişdir. Xəlifə hirsini boğaraq, Əbu-l-Ətəhiyəyə: «Mən görürəm ki, sən dövlətin mənafeyi naminə çox qeyrətli bir iş görmüsən və bu vasitə ilə sirri mənə çatdırmısan. Ona görə də sən mükafata və təşəkkürə layiqsən. Ancaq sən onu bil ki, bizim bu vəzirimiz məndən icazəsiz elə bir iş görə bilməz. Ələvini buraxdırmağı ona mən özüm demişdim. Çünki yoxlayıb gördüm ki, həmin adam dövlətimiz üçün o qədər də xətərli adam deyildir» [4, s. 212], - deyərək tam arxayın olmağı və vəzirə belə bir fürsət verməyəcəyini bildirir. O, Əbu-l-Ətəhiyəni inandırdıqdan sonra ona min dinar pul verir və bu sirri bir kəsə açmamağı tapşırır.

Vəzirə Abbasə arasındakı məxfi sirri isə xəlifəyə arvadı Zibeydə Abbasənin nöqəri Ərcuvan vasitəsilə çatdırır. Zibeydənin təhriki ilə ölümdən yaxa qurtarmaq üçün Ərcuvan Harunun yanına gəlib ona deyir: «Cəfər Bərməki yeddi ildir ki, sənin bacın Abbasə ilə qeyri-qanuni evlənmişdir və onların üç oğlu olmuşdur. Uşaqlardan böyüyünün altı, kiçiyinin isə beş yaşı vardır. Üçüncü uşaq iki il yaşayıb tələf olmuşdur. Böyük uşaqların ikisini də onlar peyğəmbərin şəhərinə (Mədinəyə) göndərmişlər. Hazırda Abbasə yenə də hamilədir. O, dördüncü uşağı gözləyir» [4, s. 249].

...Bu sözlərdən sonra Harun iflic vəziyyətinə düşür və Ərcuvana bərk qəzəblənərək, bunu nə üçün əvvəllər ona demədiyini soruşur. Ərcuvan ona belə cavab verir: «Sən öz vəzirinə gecə və gündüz istənilən vaxtda, istənilən saatda əyalının-əhli- beytinin yanına getməyə icazə vermişdin. Mənə isə ona mane olmamağı əmr etmişdin». Bu zaman Harun hirsənib deyir: «Sənə əmr etmişdim ki, baş verən nə varsa, onu məndən gizləməyəsən. Bu iş ilk dəfə baş verən gün niyə mənə bu barədə məlumat vermirdin?!» [4, s. 250], - deyərək cəlladı çağıraraq onun boynunu vurdurur.

Beləliklə, Harunu sanki ildırım vurur. O, həmin gecə öz adamlarına Cəfər Bərməkini, bacısı Abbasəni və onların uşaqlarını nəzarətdə saxlamağı və qəsdən bir yana çıxmalarına imkan verməməyi tapşırır. Məsələnin kəskin şəkil aldığı görünən Cəfər Bərməki Abbasəni də götürüb Xorasana qaçmaq istəyir. Lakin onlar buna nail ola bilmirlər. Harun onların hər biri ilə fərdi söhbət etdikdən sonra onların hamısını, həm vəzirə Cəfər Bərməkini, həm hamilə bacısı Abbasəni, həm də onların peyğəmbərin nəvələrinin adları ilə Həsən və Hüseyin deyərək çağıraraq iki az yaşlı uşaqlarını öldürtdürür. Onun bacısı

Abbasə ilə üzübüz həmin gecəki söhbətinin bəzi məqamlarının da maraqlı olduğunu nəzərə alıb dialoqlarından bir-iki cümlənin tərcüməsini burada verməyi zəruri sayırıq.

- "Sən doğrudanmı, mənəmlə Cəfər arasında bağladığın əqdi (nigahı) şəri hesab eləmirsən?

- Bəli, mən sizin aranızdakı bu əqdi nigah kimi yox, dostluq əqdi kimi bağlamışdım. Və mən bu fikirdə idim ki, siz birinizlə yaxın dost olasınız və bir-birinizə yalnız dost gözü ilə nəzər salasınız. Mən bundan artıq bir məqsəd güdməmişdim.

- Heç belə bir ittifaq olardımı? Axı, mən onu sevirdim.

- Sən nə cəsərlə mənə hüzurumda ona olan məhəbbətini etiraf edirsən?! Axı, o, quldur. Sən onun mövqeyini ucaltsan da, o bir əcəm mövlasıdır. Mənəmlə mübahisə açma! O öldürülməlidir. Sən də öldürülməlisən. Sizin o iki uşağınız da öldürülməlidir ki, mən bu təhqiri, bu həqarəti unuda bilim" [4, s. 266].

Bu dialoqdan sonra Harun ər-Rəşid cəlladı Məsruru çağıraraq onların hamısını öldürmək əmrini verir. O həmçinin həmin gecə bu hadisədən xəbərdar olanların belə kimisini öldürtdürür, kimisini isə («Fərqanə gəlini»ndəki Afıtab kimi) Bağdaddan uzaqlaşdırır. O, uzun illər ona murəbbə olmuş qoca Yəhya Bərməkini, onun digər oğlanlarını o gecə tutdurub zindana saldırır və zindanda məhv etdirir. Beləliklə, bir gecənin içində Bərməkilərin təqribən əlli illik vəzirliklərinə son qoyulur. Bu hadisə miladi tarixinin 803-cü il yanvar ayının 29-a keçən gecə baş verir. Bundan sonra farslar xilafət həyatında özlərinin növbəti mübarizələrinə başlayırlar.

Nəticə. Circi Zeydan bu romanda tarix yazmamış, tarixi hadisəni də olduğu kimi təqlid etməmişdir. O, bədii əsər yaratmışdır. Bu bədiilik eyni zamanda mövcud reallığa söykənən məxəzlərə istinadən qələmə alınmışdır.

«Harunun bacısı Abbasə» romanında bir neçə qadın surətləri də vardır ki, bunlar xəlifə Mehədinin cariyəsi Otbə, xəlifənin bacısı Abbasə və s. kimi surətlərdir. Bu surətlər C.Zeydanın qələmində öz hüquq və imtiyazları uğrunda mübarizə aparmağa çalışırlar. Bu da təbiidir və XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Şərqdə, eləcə də ərəb aləmində qadınlara azadlıq, təhsil və savad vermək kimi çağırışların nəticəsidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Güney F. Müasir Suriya romanı. Bakı: «Tural» N PM, 2005, 255 s.

2. Долинина А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия (просветительский роман 1870-1914 гг.) Москва: Наука, 1973, 272 с.

3. Зейдан Джирджи. Сестра Харуна Ар-Рашида Роман. Л: Худож. лит., 1970, 232 с.

4. هارون الرشيد يرنجي طبعي قسطنطينية 1300. ص 36.

5. زيدان جرجي العباسية أخت الرشيد أو نكبة البرامكة دار الهلال 310ص.

Açar sözlər: Circi Zeydan, Bağdad, roman, Abbasə, Cəfər Bərməki, Əbu-l-Ətahiya

Ключевые слова: Джирджи Зейдан, Багдад, роман, Аббаса, Джафар Бармаки, Абу-л-Атахия

Keywords: Jurji Zaydan, Baghdad, novel, Abbasa, Jafar Barmaki, Abu-l-Atahi

Идейно-содержательные особенности романа Джирджи Зейдана «Аббаса – сестра Харуна»

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется роман Джирджи Зейдана «Аббаса – сестра Харуна», действие которого разворачивается в ранний период правления Аббасидов. Произведение является вторым историческим романом Дж. Зейдана, посвященным Аббасидскому халифату. Главными героями романа являются пятый аббасидский халиф Харун ар-Рашид, его жена Зибайда, его сын Амин, визирь Джафар Бармаки, сестра Харуна ар-Рашида – Аббаса, поэт Абу ал-Атахия и другие известные исторические личности. В исследовании представлено всестороннее описание общественно-политической атмосферы периода правления Харуна ар-Рашида (786-809 г.), дворцовых интриг, множества исторических событий, а также проводится их подробный анализ. Автор указывает, что Джирджи Зейдан не придерживался в этом романе исторической достоверности и не исследовал исторические события такими, какими они имели место быть в действительности, а выступил как создатель художественного произведения. Такая художественность была достигнута, в том числе, и благодаря опоре на реально существующие источники.

Idea-content features of Jurji Zaydan's novel "Abbasa Sister of Harun"

SUMMARY

The article deals with Jurji Zaydan's novel "Abbasa Sister of Harun" about the early Abbasid rule. The work is the second historical novel by J. Zeydan dedicated to the Abbasid caliphate. The main heroes of the novel are well-known historical figures such as Caliph Harun al-Rashid, his wife Zibeyda, son Amin, vizier Jafar Barmaki, sister Abbasa, poet Abu-l-Atahi and others. The research provides a comprehensive description of the political and social climate of the time, intrigues inside the palace, numerous events and stories and is involved in a detailed analysis.

Jurji Zaydan did not write history in this novel or he did not imitate historical events. He created a work of art. This art is also written with reference to the sources based on the existing realities.

RƏYÇİ: dos. N.Əfəndiyeva